https://archive.org/details/bk887/page/n0/mode/1up

1998-08-23 -Kutch Mitra -Surkhab -KKP History (887)

All Items on https://archive.org/details/realpatidar

Full Library on https://realpatidar.com/library

કડવા પાટીદાર

જ્ઞાતિગંગા કચ્છની

■ ભરત 'કુમાર' પ્રા. ઠાકર
■ સંજય પી. ઠાકર

પ્રગતિ અને પરિવર્તનના પંગથારે પુરુષાર્થી પ્રજા

...પણે 'કુળકથા કણબી કોમની' પેટા- લેખમાળા અંતર્ગત ગત ત્રણ લેખાંકમાં લેવા પટેલનો પરિચય મેળવી ચૂકયા છીએ એ લેખસૃંખલાને ... કડવા ... પરિચયનો પ્રારંભ કરી ... કુર્મી, કણબી, પટેલ, ...દ તથા લેવા અને કડવા ...મિધાન જેવી સર્વસામાન્ય ...ાઉ જોઇ ગયા હોઇ તેનું પુનરાવર્તન ન કરતાં કડવા પાટીદારોની વિશેષ વિગતો જોઇશું.

ઉત્પત્તિની દંતકથાઓ

કાબેલ અને કસાયેલા કૃષિકાર કડવા પાટીદારોની ઉત્પતિ સાથે સંકળાયેલી કેટલીક દંતકથાઓ જનસમાજમાં જાણીતી છે. ગુજરાત વર્નાકયુલર સોસાયટી માટે કવિ ઉત્તમરામજીએ ઇ.સ. ૧૮૫૬માં લખેલા 'કડવા' નિબંધમાં આલેખાયેલી લોકવાયકા પ્રમાણે, શંકર ભગવાન હિંગળાજ દેવીના દર્શને ગયા હતા ત્યારે ઉમાદેવીએ આરણ્યમાં રમત રમતાં બાવન પુરુષ અને ત્રેપન સ્ત્રી. ઓ મળી ૧૦૫ પૂતળાં કર્યાં અને શંકર પાછા પધાર્યા ત્યારે તેમને સજીવન કરાવવા હઠ લીધી. તેથી

કુળકથા કણબી કોમની (૪)

શંકર ભગવાને બધાને સજીવન કર્યા. બીજી એક દંતકથા મુજબ, યજ્ઞમાં વિઘ્ન નાખતાં દાનવોથી રક્ષણ મેળવવા બાવન ઋષિઓએ માતા અંબિકા પાસે પોતાનું દુઃખ ગાયું તેથી માતાએ બાવન ઋષિઓને ભભૂત લઇ પૂતળાં કરવા હુકમ આપ્યો. બાવન જણે બાવન પૂતળાં કર્યા અને પછી પોતે હાથ મૂકી સજીવન કર્યા, તેથી કરડવા કહેવાયા. દેવીએ તેમના હાથે ઋષિઓના દુઃખ દૂર કરાવી અભયદાન અપાવ્યું. આ બાવન ઋષિના બાવન શાખોના વંશ તે ગોત્રદેવના નામે ઓળખાયા. ટૂંકમાં, એમની ઉત્પાતિ સાથે પૂતળાંની દંતકથા જોડાયેલી છે.

કણબીના મૂળ પુરુષ ચંદ્રવંશીય કશ્યપના વંશજો પૈકી કુર્મઋષિ હોવાનું પણ જણાવાય છે. કુર્મનો અર્થ શક્તિશાળી માણસ, વીરપુરુષ અને ભૂપતિ એવો બતાવ્યો છે. તેઓ પંજાબના એક ભાગમાં રાજ્ય ભોગવતા હતા અને પાછળથી પરિસ્થિતિવશ કૃષિકર્મ સ્વીકાર્યું હતું. કેટલાક કડવાઓનો અર્થ કડવું બોલનારા એવો કરે છે, જે ખોટો છે.

નિરાળા પંથના અનુયાયી

મહારાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહ (ઇ.સ. ૧૦૯૪-૧૧૪૩)ના સમયમાં ઇસમાઇલી નિઝારી પંથના પહેલા પ્રચારક પીર સતગુર નુરે ગુજરાતમાં આવી કેટલાયે ખેડૂત કુટુંબોને ઇસ્લામના શિયા ઇસમાઇલી ફિરકામાં આણ્યા હતા. એમને માનનારા મોમના કણબીઓ, ગુપ્તીઓ, ઇસમાઇલી ખોજાઓ વગેરે છે. સતગુર નુરે ગુજરાતમાં પીરાણા પંથનો પાયો નાખ્યો હતો.

'કણબી ક્ષત્રિય ઉત્પતિ અને ઇતિહાસ' ગ્રંથમાંથી પુરુષોત્તમ લલ્લુભાઇ પરીખ (પૃ. ૧૯૫-૯૬ પર) જણાવે છે. 'ઇ.સ. ૧૪૪૯માં એક ઇમામશાહ નામનો સૈયદ ઇરાનથી હિન્દમાં મુસાફરી કરતો ગુજરાતમાં આવી અમદાવાદથી ઉત્તરે આવેલા ગિરમથા ગામની સીમમાં મુકામ કરીને રહ્યો. તેના કહેવા પ્રમાણે યોગાનુયોગ વરસાદ થવાથી અને તેના પ્રભાવથી ઇમામશાહની એક મહાત્મા તરીકે સારી ખ્યાતિ થઇ. કણબીઓમાં પણ શ્રદ્ધા બેસી ગઇ. દૂર દૂરના ઘણા લોકો તેના શિષ્ય થવા લાગ્યા એ જ પ્રમાણે, કચ્છમાં વાસ કરી રહેલા કણબીઓના પૂર્વજો પણ પરચો જોઇ તેના શિષ્ય થયા. તેમને અત્રેની (અમદાવાદ પ્રદેશની) પ્રાંત તરફથી વિટંબણા પડવા માંડી એટલે તેઓ સઘળા કચ્છ જઇ વસ્યા. 'ઉમાદર્પણ માસિક' (વાંઢાય)ના પ્રથમ વિશેષાંક સપ્ટેમ્બર ૧૯૯૬ (પૃ. ૧૯)માં નોંધાયા મુજબ 'ઇસુની પંદરમી સદીમાં ગુજરાતમાં મુસ્લિમ ગુરુ ઇમામશાહના પ્રભાવમાં આવીને કેટલાંક કડવા પાટીદાર કુટુંબોએ પીરનો પંથ કે પીરાણાપંથ સ્વીકાર્યો જે પાછળથી જ્યોતિષધામ અને સંતપંથને નામે ઓળખાયો.'

'કણબી ક્ષત્રિય ઉત્પતિ અને ઇતિહાસ'માં પૃ. ૨૦૦ પરના ઉલ્લેખ પ્રમાણે, 'જો કે, તેમણે મુસલમાનને ગુરુ કર્યા હતા તો પણ તેમની સઘળા પ્રકારની રીતભાત ખાનપાનાદિ, હિન્દુની જ હતી. તેઓ માત્ર વાર્ષિક ભેટ પીરાણે મોકલતાં, અન્યથા, મુસલમાનનું એક પણ વર્તન તેમનામાં નહોતું. આ પ્રમાણે કેટલાક કાળ પર્યંત ચાલ્યું. તેમની વસતી વધી. પ્રથમના ૧૨-૧૩ ગામોનાં પછી ૨૫-૩૦ ગામો થયાં. તેવામાં તેમને ત્યાં એકાદ વિવાહ પ્રસંગે પીરાણા પંથનો ધર્મગુરુ પ્રાગજીકાકો, જે મહાકાબેલ હતો તે આવ્યો અને તેણે તેમને હિંદુથી નિરાળા કરી શુદ્ધ પીરના અનુયાયી બનાવવા. ખટપટ કરી અને વહીવંચા અને ગોર સાથે તકરાર પડાવી, તેનો મર્મ ન સમજતાં બિચારા અંધશ્રદ્ધાળુ કણબીઓએ તે પ્રાગજીકાકાની સલાહ પ્રમાણે નખત્રાણા ગામે (સં. ૧૮૩૨ના પોષ વદ ૧૩) મળી, ગોર તથા વહીવંચાને સદાને માટે તજી દેવાનો ઠરાવ કર્યો.

એક અભ્યાસ નિબંધ (જૂન ૧૮૭૬માં) દલપતરામ પ્રાણજીવન

> **૧૬મી સદીમાં શિકરા (વાગડ) ગામે આવી વસવાટ કરનાર અને છેલ્લા ૪૦ વર્ષોમાં અદ્‌ભૂત વિકાસ સાધનાર આ કોમ વસતિની દ્રષ્ટિએ મોટી જ્ઞાતિઓમાંની એક છે**

ખખ્ખર નોંધે છે, 'કચ્છમાં મોમણા છે પણ કડવા નથી. તેઓ ગુજરાતમાંથી આવ્યા છે.' બોમ્બે ગેઝેટીયર (ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૦)માં લેવા અને મોમના કણબીની વિગતે વાત કરાઇ છે. એમાં ઉપર્યુક્ત ઉલ્લેખો ઉપરાંત લખાયું છે, 'પૂર્વકાળથી એમના કણબીઓ નામ- ઠામ- ખાનપાન, વિધિ- વિધાન, આદતો, ઢબ- છબ, ભાવનાઓ અને વિચારધારાએ હિન્દુ છે. તેઓ અગાઉથી જ અરસપરસ 'રામ-રામ' કરતા રહ્યા છે અને જન્માષ્ટમી તથા દિવાળી જેવા તહેવારો તો સજી- ધજીને ઉજવે છે. છઠ્ઠીનો ઉત્સવ પરંપરાગત રીતે ઉજવે છે! 'કચ્છનો બૃહદ ઇતિહાસ'ના (પૃ. ૧૧ પર)થી જયરામદાસ જેઠાભાઇ નયગાંધી લખે છે, 'કણબીની બે જાત છે.. એક લેવા અને બીજા મુમના. લેવા સ્વામીનારાયણનો પંથ પાળે છે અને મુમના અર્ધા હિંદુ અને અર્ધા મુસ્લિમ રીતરિવાજ પાળે છે. તેઓ ખેતીવાડી કરે છે.'

ગત લેખાંકમાં ચર્ચી ગયા મુજબ, એક મત એવો છે કે ઇ.સ. ૩૦૦માં કુર્મી- ક્ષત્રિયોનું એક જૂથ પંજાબમાંથી સીધું કચ્છમાં આવ્યું હતું પરંતુ પ્રવર્તમાન કચ્છ કડવા પાટીદાર જ્ઞાતિને એ જૂના જૂથ સાથે લાગતું વળગતું હોય એવું કોઇ સમર્થન સાંપડયું નથી. હાલે કચ્છમાં જે કડવા પાટીદાર જ્ઞાતિ વિદ્યમાન છે તે ઇ.સ.ના સોળમાં સૈકામાં ઉત્તર અને મધ્ય ગુજરાતમાંથી કચ્છમાં આવી વસેલી છે. સૌ પ્રથમ ઇ.સ. ૧૫૨૪ (સં. ૧૫૮૦)માં વેલા પટેલ તથા નાકર પટેલે ભચાઉ તા.નું શિકરા ગામ વસાવ્યું. તેમના કેટલાક વંશજો ઇ.સ. ૧૬૪૬માં માનકૂવા ગયા. તેઓના કચ્છ સ્થિત સમુદાયની સ્વતંત્ર નાત માનકૂવા મધ્યે જ રચાઇ હતી એવો ઉલ્લેખ ગેઝેટીયરમાં મળે છે.

નિરાળા પંથના સ્વીકારને કારણે કુટુંબમાં અને નાતમાં કલહ ન થાય એ હેતુથી એ પંથમાં માનનારા કડવા પાટીદારોનાં કેટલાંક કુટુંબો ક્રમેક્રમે કચ્છમાં આવ્યા અને સૌપ્રથમ શિકરા આવી પોતાના સહધર્મી ભાઇઓ સાથે શાંતિથી ખેતી કરવા લાગ્યા. આગળ જતાં કચ્છમાં આવનાર કુટુંબોની સંખ્યામાં વૃદ્ધિ થઇ, કચ્છમાં વીસ જેટલા જુદા જુદા ગામોમાં વસવાટ થયો. કચ્છમાં વાગડમાં પ્રવેશી એ જ્ઞાતિ પછીથી મુખ્યત્વે માનકૂવા, ભડલી, વિરાણી, અંગિયા, કોટડા (જ.), નખત્રાણા, નેત્રા, વિથોણ, કરબોઇ, મથલ, ઘડાણી, ખોંભડી, મંગવાણા અને દરશડી સ્થાયી થઇ. અહીં આજે પણ એમની વસતી સારા એવા પ્રમાણમાં છે. સમય જતાં તેઓ નખત્રાણા, માંડવી, ભુજ, અંજાર અને લખપત તાલુકાના લગભગ ૧૪૦ જેટલા ગામોમાં ફેલાયા. કચ્છ રાજ્ય તરફથી આ મહેનતુ અને અનુભવી ખેડૂતોને પ્રોત્સાહન અપાયું.

પરિવર્તનને પંથે પાટીદાર

કચ્છના કડવા પાટીદારોએ કેટકેટ... વાળા- ઢાળા જોયા છે એ સમાજ પ્રગતિ પામે, પરિવર્તનશીલ બની

realpatidar.com

https://archive.org/details/bk887/page/n1/mode/1up

Real Patidar Library

https://www.realpatidar.com/library

This book/literature/article/material may be used for research, teaching, and private study purposes. Any substantial or systematic reproduction, redistribution, reselling, loan, sub-licensing, systematic supply, or distribution in any form to anyone is expressly forbidden.

The library does not give any warranty express or implied or make any representation that the contents will be complete or accurate or up to date. The library shall not be liable for any loss, actions, claims, proceedings, demand, or costs or damages whatsoever or howsoever caused arising directly or indirectly in connection with or arising out of the use of this material.

Full terms and conditions of use: http://www.realpatidar.com

About Real Patidar books

Real Patidar's mission is to organize the information on Satpanth religion, which is a Nizari Ismaili sect of Shia branch of Islam, and to make it universally accessible and useful. Real Patidar Books helps readers discover the material on Satpanth online while helping authors and researchers in their studies. You can know more by visiting http://www.realpatidar.com

You can resize and move this box in any PDF Application like Adobe Acrobat Reader.

No specific pages. See whole book.
References by: RealPatidar.com

https://archive.org/details/bk887/page/n2/mode/1up

1998-08-23 -Kutch Mitra -Surkhab -KKP History (887)

realpatidar.com

કડવા પાટીદાર

પ્રગતિ અને પરિવર્તનના પગથારે પુરુષાર્થી પ્રજા

કુળકથા કણબી કોમની (૪)

આપણે 'કુળકથા કણબી કોમની' પેટા- લેખમાળા અંતર્ગત ગત ત્રણ લેખાંકમાં લેવા પટેલનો પરિચય મેળવી ચૂકયા છીએ એ લેખસૃંખલાને આગળ ધપાવતાં હવે કચ્છી કડવા પાટીદારોના પરિચયનો પ્રારંભ કરી રહ્યા છીએ. કુર્મી, કણબી, પટેલ, પાટીદાર શબ્દ તથા લેવા અને કડવા પટેલ નામાભિધાન જેવી સર્વસામાન્ય વિગતો અગાઉ જોઇ ગયા હોઇ તેનું પુનરાવર્તન ન કરતાં કડવા પાટીદારોની વિશેષ વિગતો જોઇશું.

ઉત્પત્તિની દંતકથાઓ

કાબેલ અને કસાયેલા કૃષિકાર કડવા પાટીદારોની ઉત્પતિ સાથે સંકળાયેલી કેટલીક દંતકથાઓ જનસમાજમાં જાણીતી છે. ગુજરાત વર્નાકયુલર સોસાયટી માટે કવિ ઉત્તમરામજીએ ઇ.સ. ૧૮૫૬માં લખેલા 'કડવા' નિબંધમાં આલેખાયેલી લોકવાયકા પ્રમાણે, શંકર ભગવાન હિંગળાજ દેવીના દર્શને ગયા હતા ત્યારે ઉમાદેવીએ આરણ્યમાં રમત રમતાં બાવન પુરુષ અને ત્રેપન સ્ત્રી. ઓ મળી ૧૦૫ પૂતળાં કર્યાં અને શંકર પાછા પધાર્યા ત્યારે તેમને સજીવન કરાવવા હઠ લીધી. તેથી શંકર ભગવાને બધાને સજીવન કર્યા. બીજી એક દંતકથા મુજબ, યજ્ઞમાં વિઘ્ન નાખતાં દાનવોથી રક્ષણ મેળવવા બાવન ઋષિઓએ માતા અંબિકા પાસે પોતાનું દુઃખ ગાયું તેથી માતાએ બાવન ઋષિઓને ભભૂત લઇ પૂતળાં કરવા હુકમ આપ્યો. બાવન જણે બાવન પૂતળાં કર્યા અને પછી પોતે હાથ મૂકી સજીવન કર્યા, તેથી કરડવા કહેવાયા. દેવીએ તેમના હાથે ઋષિઓના દુઃખ દૂર કરાવી અભયદાન અપાવ્યું. આ બાવન ઋષિના બાવન શાખોના વંશ તે ગોત્રદેવના નામે ઓળખાયા. ટૂંકમાં, એમની ઉત્પતિ સાથે પૂતળાંની દંતકથા જોડાયેલી છે.

કણબીના મૂળ પુરુષ ચંદ્રવંશીય કશ્યપના વંશજો પૈકી કુર્મઋષિ હોવાનું પણ જણાવાય છે. કુર્મનો અર્થ શક્તિશાળી માણસ, વીરપુરુષ અને ભૂપતિ એવો બતાવ્યો છે. તેઓ પંજાબના એક ભાગમાં રાજ્ય ભોગવતા હતા અને પાછળથી પરિસ્થિતિવશ કૃષિકર્મ સ્વીકાર્યું હતું. કેટલાક કડવાઓનો અર્થ કડવું બોલનારા એવો કરે છે, જે ખોટો છે.

નિરાળા પંથના અનુયાયી

મહારાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહ (ઇ.સ. ૧૦૯૪-૧૧૪૩)ના સમયમાં ઇસમાઇલી નિઝારી પંથના પહેલા પ્રચારક પીર સતગુર નુરે ગુજરાતમાં આવી કેટલાયે ખેડૂત કુટુંબોને ઇસ્લામના શિયા ઇસમાઇલી ફિરકામાં આણ્યા હતા. એમને માનનારા મોમના કણબીઓ, ગુપ્તીઓ, ઇસમાઇલી ખોજાઓ વગેરે છે. સતગુર નુરે ગુજરાતમાં પીરાણા પંથનો પાયો નાખ્યો હતો.

'કણબી ક્ષત્રિય ઉત્પતિ અને ઇતિહાસ' ગ્રંથમાંથી પુરુષોત્તમ લલ્લુભાઇ પરીખ (પૃ. ૧૯૫-૯૬ પર) જણાવે છે. 'ઇ.સ. ૧૪૪૯માં એક ઇમામશાહ નામનો સૈયદ ઇરાનથી હિન્દમાં મુસાફરી કરતો ગુજરાતમાં આવી અમદાવાદથી ઉત્તરે આવેલા ગિરમથા ગામની સીમમાં મુકામ કરીને રહ્યો. તેના કહેવા પ્રમાણે યોગાનુયોગ વરસાદ થવાથી અને તેના પ્રભાવથી ઇમામશાહની એક મહાત્મા તરીકે સારી ખ્યાતિ થઇ. કણબીઓમાં પણ શ્રદ્ધા બેસી ગઇ. દૂર દૂરના ઘણા લોકો તેના શિષ્ય થવા લાગ્યા એ જ પ્રમાણે, કચ્છમાં વાસ કરી રહેલા કણબીઓના પૂર્વજો પણ પરચો જોઇ તેના શિષ્ય થયા. તેમને અત્રેની (અમદાવાદ પ્રદેશની) પ્રાંત તરફથી વિટંબણા પડવા માંડી એટલે તેઓ સઘળા કચ્છ જઇ વસ્યા. 'ઉમાદર્પણ માસિક' (વાંઢાય)ના પ્રથમ વિશેષાંક સપ્ટેમ્બર ૧૯૯૬ (પૃ. ૧૯)માં નોંધાયા મુજબ 'ઇસુની પંદરમી સદીમાં ગુજરાતમાં મુસ્લિમ ગુરુ ઇમામશાહના પ્રભાવમાં આવીને કેટલાંક કડવા પાટીદાર કુટુંબોએ પીરનો પંથ કે પીરાણાપંથ સ્વીકાર્યો જે પાછળથી જ્યોતિષધામ અને સતપંથને નામે ઓળખાયો.'

'કણબી ક્ષત્રિય ઉત્પતિ અને ઇતિહાસ'માં પૃ. ૨૦૦ પરના ઉલ્લેખ પ્રમાણે, 'જો કે, તેમણે મુસલમાનને ગુરુ કર્યા હતા તો પણ તેમની સઘળા પ્રકારની રીતભાત ખાનપાનાદિ, હિન્દુની જ હતી. તેઓ માત્ર વાર્ષિક ભેટ પીરાણે મોકલતાં, અન્યથા, મુસલમાનનું એક પણ વર્તન તેમનામાં નહોતું. આ પ્રમાણે કેટલાક કાળ પર્યંત ચાલ્યું. તેમની વસતી વધી. પ્રથમના ૧૨-૧૩ ગામોનાં પછી ૨૫-૩૦ ગામો થયાં. તેવામાં તેમને ત્યાં એકાદ વિવાહ પ્રસંગે પીરાણા પંથનો ધર્મગુરુ પ્રાગજીકાકો, જે મહાકાબેલ હતો તે આવ્યો અને તેણે તેમને હિંદુથી નિરાળા કરી શુદ્ધ પીરના અનુયાયી બનાવવા. ખટપટ કરી અને વહીવંચા અને ગોર સાથે તકરાર પડાવી, તેનો મર્મ ન સમજતાં બિચારા અંધશ્રદ્ધાળુ કણબીઓએ તે પ્રાગજીકાકાની સલાહ પ્રમાણે નખત્રાણા ગામે (સં. ૧૮૩૨ના પોષ વદ ૧૩) મળી, ગોર તથા વહીવંચાને સદાને માટે તજી દેવાનો ઠરાવ કર્યો.

એક અભ્યાસ નિબંધ (જૂન ૧૮૭૬માં) દલપતરામ પ્રાણજીવન ખખ્ખર નોંધે છે, 'કચ્છમાં મોમણા છે પણ કડવા નથી. તેઓ ગુજરાતમાંથી આવ્યા છે.' બોમ્બે ગેઝેટીયર (ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૦)માં લેવા અને મોમના કણબીની વિગતે વાત કરાઇ છે. એમાં ઉપર્યુક્ત ઉલ્લેખો ઉપરાંત લખાયું છે, 'પૂર્વકાળથી એમના કણબીઓ નામ- ઠામ- ખાનપાન, વિધિ- વિધાન, આદતો, ઢબ- છબ, ભાવનાઓ અને વિચારધારાએ હિન્દુ છે. તેઓ અગાઉથી જ અરસપરસ 'રામ-રામ' કરતા રહ્યા છે અને જન્માષ્ટમી તથા દિવાળી જેવા તહેવારો તો સજી- ધજીને ઉજવે છે. છઠ્ઠીનો ઉત્સવ પરંપરાગત રીતે ઉજવે છે! 'કચ્છનો બૃહદ ઇતિહાસ'ના (પૃ. ૧૧ પર)થી જયરભિદાસ જેઠાભાઇ નયગાંધી લખે છે, 'કણબીની બે જાત છે.. એક લેવા અને બીજા મુમના. લેવા સ્વામીનારાયણનો પંથ પાળે છે અને મુમના અર્ધા હિંદુ અને અર્ધા મુસ્લિમ રીતરિવાજ પાળે છે. તેઓ ખેતીવાડી કરે છે.'

૧૬મી સદીમાં શિકરા (વાગડ) ગામે આવી વસવાટ કરનાર અને છેલ્લા ૪૦ વર્ષોમાં અદ્ભૂત વિકાસ સાધનાર આ કોમ વસતિની દ્રષ્ટિએ મોટી જ્ઞાતિઓમાંની એક છે

જ્ઞાતિગંગા કચ્છની

■ ભરત 'કુમાર' પ્રા. ઠાકર
■ સંજય પી. ઠાકર

ગત લેખાંકમાં ચર્ચી ગયા મુજબ, એક મત એવો છે કે ઇ.સ. ૩૦૦માં કુર્મી- ક્ષત્રિયોનું એક જૂથ પંજાબમાંથી સીધું કચ્છમાં આવ્યું હતું પરંતુ પ્રવર્તમાન કચ્છ કડવા પાટીદાર જ્ઞાતિને એ જૂના જૂથ સાથે લાગતું વળગતું હોય એવું કોઇ સમર્થન સાંપડયું નથી. હાલે કચ્છમાં જે કડવા પાટીદાર જ્ઞાતિ વિદ્યમાન છે તે ઇ.સ.ના સોળમાં સૈકામાં ઉત્તર અને મધ્ય ગુજરાતમાંથી કચ્છમાં આવી વસેલી છે. સૌ પ્રથમ ઇ.સ. ૧૫૨૪ (સં. ૧૫૮૦)માં વેલા પટેલ તથા નાકર પટેલે ભચાઉ તા.નું શિકરા ગામ વસાવ્યું. તેમના કેટલાક વંશજો ઇ.સ. ૧૬૪૬માં માનકૂવા ગયા. તેઓના કચ્છ સ્થિત સમુદાયની સ્વતંત્ર નાત માનકૂવા મધ્યે જ રચાઇ હતી એવો ઉલ્લેખ ગેઝેટીયરમાં મળે છે.

નિરાળા પંથના સ્વીકારને કારણે કુટુંબમાં અને નાતમાં કલહ ન થાય એ હેતુથી એ પંથમાં માનનારા કડવા પાટીદારોનાં કેટલાંક કુટુંબો ક્રમેક્રમે કચ્છમાં આવ્યા અને સૌપ્રથમ શિકરા આવી પોતાના સહધર્મી ભાઇઓ સાથે શાંતિથી ખેતી કરવા લાગ્યા. આગળ જતાં કચ્છમાં આવનાર કુટુંબોની સંખ્યામાં વૃદ્ધિ થઇ, કચ્છમાં વીસ જેટલા જુદા જુદા ગામોમાં વસવાટ થયો. કચ્છમાં વાગડમાં પ્રવેશી એ જ્ઞાતિ પછીથી મુખ્યત્વે માનકૂવા, ભડલી, વિરાણી, અંગિયા, કોટડા (જ.), નખત્રાણા, નેત્રા, વિથોણ, કરબોઇ, મથલ, ઘડાણી, ખોંભડી, મંગવાણા અને દરશડી સ્થાયી થઇ. અહીં આજે પણ એમની વસતી સારા એવા પ્રમાણમાં છે. સમય જતાં તેઓ નખત્રાણા, માંડવી, ભુજ, અંજાર અને લખપત તાલુકાના લગભગ ૧૪૦ જેટલા ગામોમાં ફેલાયા. કચ્છ રાજ્ય તરફથી આ મહેનતુ અને અનુભવી ખેડૂતોને પ્રોત્સાહન અપાયું.

પરિવર્તનને પંથે પાટીદાર

realpatidar.com

કચ્છના કડવા પાટીદારોએ કેટકેટ વાળા- ઢાળા જોયા છે એ સમાજ પ્રગતિ પામે, પરિવર્તનશીલ બનો

https://archive.org/details/bk887/page/n3/mode/1up

1998-08-23 -Kutch Mitra -Surkhab -KKP History (887)

(2)

realpatidar.com

પુનઃ ગૌરવ પ્રાપ્ત કરે એ માટે અનેકાનેક સંતો, સજ્જનો અને સંસ્થાઓએ પ્રયત્ન કર્યા છે. પરોપકારી પરમહંસ સ્વામી જ્ઞાનાનંદજીએ ગઢશીશાના પ્રખ્યાત પંડિત પીતાંબરજીની સલાહથી સમાજ જાગૃતિનો પ્રયાસ કર્યો હતો, જેના પરિણામે એક પછી એક ગામો પીરાણાપંથ ત્યજી વેદધર્મ અંગિકાર કરી ઉપવિત ધારણ કર્યા પણ સ્વામીજીના પરદેશ ગયા પછી પૂર્વ પરિસ્થિતિ ઊભી થઇ ગઇ.

'કણબી ક્ષત્રિય ઉત્પતિ અને ઇતિહાસ' અનુસાર 'નારાયણજી રામજીભાઇ લીંબાણી સાથે અન્ય છ સાત વ્યક્તિઓએ આદરેલી સુધારક પ્રવૃત્તિમાં સંવત ૧૯૬૭ના ફાગણ વદ-૫ને દિવસે ઘડાણી મુકામે મોટો યજ્ઞ કરી. સઘળા સ્વામીનારાયણ પંથી કણબીઓને સહકુટુંબ દેહશુદ્ધિ-પ્રાયશ્ચિત કરાવ્યું. માત્ર સાત જ જણમાંથી આ રીતે હવે સતરસોની મોટી સંખ્યા થઇ. પછી તો જ્ઞાતિ-સ્થિતિનું શાંત પરિવર્તન થતું રહ્યું.'

'ઉમાદર્પણ'ના પ્રથમ વિશેષાંક (પૃ. ૫)માં શ્રી શામજીભાઇ જીવરાજ લીંબાણી અને પ્રેમજીભાઇ શિવગણ રૂડાણી જણાવે છે કે, 'મહારાજ શ્રી લાલરામજી (વાંઢાય)નું શરીર પાટીદારનું હોવાથી પીરાણા પંથમાં દોરવાયેલી પાટીદાર જ્ઞાતિને સનાતન ધર્મના માર્ગે વાળવાના પ્રયત્નનો પ્રારંભ તેઓશ્રીએ કર્યો અને તેમનું શરીર શાંત થયું તે પહેલાં તેમણે પોતાના પ્રિય શિષ્ય ઓધવરામજીને બોલાવી તેમનું અધૂરું રહેલું કામ તે પૂરું કરે એવી ઇચ્છા વ્યક્ત કરી.' ગુરુ મહારાજ શ્રી લાલરામજી (સં ૧૯૧૩'૭૧)નું અધૂરુ રહેલું કાર્ય પૂર્ણ કરવા મહારાજ શ્રી ઓધવરામજી (સં. ૧૯૪૫-૨૦૧૩) ગામડે ગામડે ફરીને સનાતન ધર્મની મહત્તા સમજાવી ઉમિયા માતાજી મંદિરની સ્થાપના કરી. તેમણે પાટીદારોને પોતાના

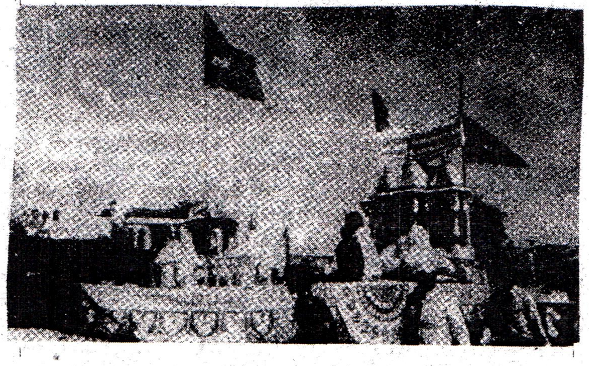

શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ સનાતન ધર્મપ્રચાર સમિતિ દ્વારા ફેબ્રુ.'૯૬માં નીકળેલી 'વાંઢાયથી વિરાણી મોટી' સુધીની ધર્મયાત્રામાં કચ્છી કડવા પાટીદારોમાં ધર્મચેતના આણવામાં મદદરૂપ બની હતી.

ગામમાં ભગવાન શ્રી લક્ષ્મી-નારાયણના મંદિરો બાંધવાની પ્રેરણા આપી. આથી ધીરે ધીરે પરિણામ આવવા લાગ્યું અને કડવા પાટીદાર સમાજ પુનઃ મહદ્અંશે સનાતન ધર્મી બન્યો.

બે સદી પહેલાં સાચો રાહ ભૂલેલા કચ્છ કડવા પાટીદાર જ્ઞાતિજનોને પથ પ્રદર્શન કરનાર અને ધાર્મિક જાગૃતિ લાવવા જીવનભર ઝઝૂમનાર નેત્રાના નરવીર શ્રી કેશરા મુખી સાંખલા (સં. ૧૮૨૪-૧૯૩૪) અને મોટી વિરાણીના શ્રી નારાયણ રામજી લીંબાણી (સં. ૧૯૩૯-'૯૬)ને માનપૂર્વક યાદ કરાય છે.

પીરાણા પંથ જે હવે સતપંથના નામે જાણીતો છે તથા પીરાણા ખાતેનું સ્થાનક પ્રેરણાપીઠ કહેવાય છે ત્યાં પણ ઘણું પરિવર્તન આવી ચૂકયું છે. સતપંથ પ્રેરણાપીઠ પીરાણાના પીઠાધીશ્વર પૂ. વિરવર આચાર્ય શ્રી કરસનદાસજી મહારાજ જેઓ કચ્છના જ છે તેઓનો પણ કચ્છ કડવા પાટીદાર જ્ઞાતિને માર્ગ[illegible] કરવામાં ફાળો નાનો-સૂનો નથી.

ફેબ્રુઆરી ૧૯૯૬માં શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ સનાતન ધર્મપ્રચાર સમિતિ દ્વારા આયોજિત 'વાંઢાયથી વિરાણી મોટી' વિરાટ ધર્મયાત્રા જ્ઞાતિમાં ધર્મચેતના આણી ગઇ હતી. ૨૫૦ વાહનો અને હજારો યાત્રિકો સાથેની ત્રણ કિ.મી. લાંબી ધર્મયાત્રાએ ૫૦ ગામોને આવરી લીધા હતા. ઉમિયા માતાજી સંસ્થાન (ઊંઝા)થી કચ્છમાં 'જ્યોતિ રથયાત્રા' માર્ચ ૧૯૯૮માં ગામડે ગામડે ઘૂમી વળી પ્રેરક બની રહી હતી.

કચ્છ કડવા પાટીદારોમાં કેળવણીનું પ્રમાણ ઓછું હતું પણ દેશકાળ પ્રમાણે હવે વધવા પામ્યું છે એ આનંદની બીના છે.

પ્રગતિ પ્રતિ પ્રયાણ

કચ્છ કડવા પાટીદાર જ્ઞાતિજનો પ્રગતિશીલ તેમ પુરુષાર્થી બની રહ્યા છે. શ્રમ અને સાદાઇ તો પાધરા પડી જાય એવા લક્ષણો છે. આ પ્રજા પ્રામાણિક અને પહોંચતી- પામતી બની રહી છે. છેલ્લી ચાળીશીમાં આ પ્રજાએ પ્રગતિ પ્રતિ જે ઝડપી પ્રયાણ આદર્યું છે એનો ખ્યાલ આપતાં શ્રી પ્રેમજીભાઇ પૂંજાભાઇ પટેલ કહે છે, 'કડવા પાટીદારો કચ્છમાં આવ્યા તેને લગભગ ચારસો વર્ષ થયાં પણ એ ચારસો વર્ષમાં સામાજિક સંગઠનની બાબતે જે વિકાસ નથી થયો એટલો છેલ્લાં ચાળીશ વર્ષમાં થઇ શકયો છે. આજે જ્ઞાતિ દ્વારા નિર્માણ પામેલાં અને ચલાવાતાં છાત્રાલયો અને સમાજ-વાડીઓ છેલ્લાં ચાર દાયકામાં જ બન્યાં છે. સમસ્ત કચ્છ કડવા પાટીદાર જ્ઞાતિને એકસૂત્રે બાંધી રાખનારા જ્ઞાતિનાં ધારાધોરણ પણ આ સમયગાળામાં જ ઘડાયાં અને વખતો-વખત સુધારા પામી અમલી બન્યાં છે. આ વર્ષમાં જ જ્ઞાતિના સંગઠનને આધાર આપનાર સામાજિક જાગૃતિ લાવનાર ચાર-ચાર સફળ અધિવેશનો યોજાઇ ગયાં છે. આ અરસામાં જ સમાજના સંગઠનના નેજા નીચે યુવા સંગઠનો અને મહિલા સંગઠનની પ્રવૃત્તિઓ પાંગરી રહી છે. ધાર્મિક જાગૃતિ પણ આ વર્ષોમાં જ મહદ્અંશે આવેલી જણાય છે. કેળવણી માટેની ભૂખ અને એમાંય ખાસ કરીને કન્યા કેળવણી માટેની ભૂખ પણ ઉદિપ્ત થઇ તે પણ જ્ઞાતિએ ઊભાં કરેલાં કન્યા છાત્રાલયોને મહદ્અંશે આભારી છે એ પણ આ ચાર દાયકામાં જ સંભવિત બન્યું છે. આમ કચ્છ કડવા પાટીદાર જ્ઞાતિએ છેલ્લાં ચાળીશ વર્ષમાં જે અભૂતપૂર્વ પ્રગતિ સાધી છે તેના પાયામાં આ જ્ઞાતિની કેન્દ્રીય સંસ્થા, અખિલ ભારતીય કચ્છ કડવા પાટીદાર સમાજ છે એ ભૂલવું જોઇએ નહીં.

જ્ઞાતિ સંગઠનો અને સમુત્કર્ષ પ્રવૃત્તિઓ

કડવા પાટીદારોના સંખ્યાબંધ જ્ઞાતિ મંડળો- સંગઠનો અનેક પ્રકારની સમાજજીવનને સ્પર્શતી પ્રવૃત્તિઓ ચલાવે છે ને આ બધી સંસ્થાઓના પાયામાં હજારો લોકોના સાથ- સહકાર અને તપ રહેલાં છે. આ જ્ઞાતિની કેન્દ્રીય સંસ્થા અખિલ ભારતીય કચ્છ કડવા પાટીદાર સમાજનું પ્રથમ અધિવેશન ઇ.સ. ૧૯૬૦, દ્વિતીય અધિવેશન ૧૯૭૭, તૃતીય અધિ-વેશન ૧૯૮૫ અને ચતુર્થ અધિવેશન ૧૯૯૩માં સફળતાપૂર્વક યોજાયેલ છે. આ સંસ્થા ઊભી કરવાની વિચારણા કરવા તા. ૨૨મી મે ૧૯૫૭માં કોટડા (જ.)માં ભીમજીભાઇ કેશરાની નિવાસસ્થાને પ્રથમ મિટીંગ યોજવામાં આવી હતી. ઇ.સ. ૧૯૫૭માં ભુજ ખાતે સમાજવાડી અને બોયઝ હોસ્ટેલની સુવિધા ઉપલબ્ધ થઇ. તા. ૧૦/૧૧ મે ૧૯૬૦ના નખત્રાણા ખાતે પાટીદાર વિદ્યાર્થી ભવન શરૂ થયું. ૧૯૮૧માં ભુજ ખાતે કન્યા છાત્રાલય, ૧૯૮૬માં ભુજ ખાતે બોયઝ હોસ્ટેલનું નવું મકાન, ૧૯૯૦માં વલ્લભવિદ્યાનગરમાં અખિલ ભારતીય કચ્છ કડવા પાટીદાર યુવક સંઘ દ્વારા વિદ્યાર્થી છાત્રાલય, તા. ૨૮/૪/૧૯૯૩ના નખત્રાણા ખાતે નૂતન કન્યા છાત્રાલય, ૧૯૯૪માં માંડવી મુકામે પાટીદાર વિદ્યાર્થી ભવન વિ. આકાર પામ્યાં. માંડવી અને ગાંધીધામમાં સમાજવાડી બંધાઇ.

કચ્છમાં બંધાયેલ સમાજવાડીને પગલે પગલે ભારતભરમાં વસતા કચ્છના કડવા પાટીદારોએ પોત-પોતાના વિસ્તારમાં સમાજ સંગઠન રચી જરૂર જણાયું ત્યાં સમાજવાડીઓ બાંધી જેમાં સમૂહલગ્નો, સામાજિક અને ધાર્મિકસભાઓ અને કાર્યક્રમો યોજવા માટેનું એક પોતિકુ સ્થળ બની રહ્યું.

કચ્છમાં દોઢ લાખની વસતી

ગુજરાતના ઉત્તર ગુજરાતમાં તેમાંય ખાસ મહેસાણા જિલ્લામાં કડવા પાટીદારો વસે છે. કચ્છમાં એમની મુખ્ય વસતી પશ્ચિમ કચ્છમાં અને ખાસ નખત્રાણા તાલુકામાં આવેલી છે. નખત્રાણા, માંડવી, ભુજ, લખપત અને અંજારના બધા મળીને ૧૪૦ ગામોમાં એમની દોઢ લાખ જેટલી વસતી અંદાજવામાં આવે છે. બે લાખ જેટલા પાટીદારો સાબરકાંઠા અને ભારતભરમાં ધંધાર્થે ફેલાયા છે. અન્ય મત મુજબ, કચ્છી કડવા પાટીદારોની કુલ્લે અઢીથી ત્રણ લાખની વસતી હોવાનો અંદાજ છે. સાબરકાંઠાની એમની ૨૫૦ થી ૩૦૦ જેટલી વસાહતોમાં રહેતા લગભગ ૭૫,૦૦૦ જેટલા કચ્છી કડવા પટેલો કૃષિ ક્ષેત્રે હરિયાળી ક્રાંતિ સર્જવાના યશભાગી બન્યા છે. આમ, જનસંખ્યાની દ્રષ્ટિએ કચ્છની આ એક મોટી જ્ઞાતિ છે.

ઇ.સ. ૧૮૮૦ના અરસામાં કચ્છમાં કણબીઓની કુલ વસતી ૨૯,૪૬૬ પૈકી કડવા પાટીદારોની વસતી ૧૩,૮૧૪ હતી. અગાઉ તેઓ મોટેભાગે ગરાસિયા ગામોમાં વસવાટ કરતા હતા.

realpatidar.com